

Stanisław Siek

"Psychological Differentiation", H.A. Witkin, London 1962 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 4/1, 228-232

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witkin H. A. and others..., *Psychological Differentiation, Studies of Development*, London 1962.

Książka H. A. Witkina i współpracowników zatytułowana „Psychologiczne różnicowanie” dotyczy związków między percepcją człowieka a innymi elementami struktury i determinantów osobowości. H. A. Witkin jest profesorem i kierownikiem Zakładu Psychologii na wydziale medycznym, nowojorskiego uniwersytetu w USA. Współpracownicy są wykładowcami i asystentami. Praca Witkina zawiera 24 rozdziały. Pierwsze 4 zajmują się opisem metody, omówieniem pojęć oraz charakterystyką 2-ch typów percepcji — globalnego i analitycznego, odkrytych we wcześniejszych badaniach. Następne rozdziały, od 5 do 14, omawiają związki między typami percepcji a myśleniem, mową, aktywnością, jaźnią, mechanizmami obronnymi, chorobami psychicznymi i płcią. Dalsze rozdziały poświęcają autorzy ewolucji tych związków, a końcowe rozdziały przedstawiają badanie „przyczyn” psychologicznego różnicowania, zwłaszcza oddziaływania matki na dziecko.

Celem książki jest pokazanie różnych związków między percepcją a innymi elementami struktury osobowości, pokazanie tych związków w rozwoju, tak jak ujawniają się one w życiu dziecka i dorosłych osób. Ponieważ rozwój osobowości ujmują autorzy podobnie jak tzw. psychologia pola (Kurt Lewin) — jako stopniowe powstawanie nowych elementów w ramach większej całości (jako wyróżnianie, różnicowanie), stąd i nazwa książki: psychologiczne różnicowanie (differentiation). Psychiczny rozwój — różnicowanie jest rozpatrywany wzdłuż względnie stałych osi — 2-ch typów percepcji globalnej i analitycznej. Percepcja analityczna jest „stylem” funkcjonowania poznawczego, ujmowania bodźców zewnętrznych i wewnętrznych. Cechuje się tym, że percypowane bodźce są dobrze wyodrębnione, uświadomione, zwerbalizowane oraz prawidłowo syntetyzowane, łączone w nowe struktury, będące elementami większej struktury zwanej osobowością. Ten typ percepcji jest względnie niezależny od „złych warunków postrzegania”. Osoby tak percypujące posiadają specjalną zdolność prawidłowego ujęcia „zakamuflowanego bodźca” (ability to overcome an embedding context), zdolność przezwyciężenia tego co maskuje, ukrywa prawidłowe związki elementów.

Drugi „styl funkcjonowania”, styl czy typ percepcji — to ujmowanie globalne, źle zróżnicowane. Jest to ujęcie, w którym jednostka jest „zależna” od pola, w którym percypuje. Ujęcie globalne nie pozwala dobrze wyodrębnić związków i różnic układów elementów spostrzeganych. Ujęcie takie dostarcza „gorszej orientacji” dla psychicznego rozwoju i utrudnia tworzenie nowych struktur osobowości. Główna hipoteza autorów odnośnie typów percepcji mówi, że te dwa style funkcjonowania zależą częściowo od konstytucji dziecka, a w głównej mierze są produktem szeroko poję-

tego uczenia się, zwłaszcza oddziaływania w pierwszych latach matki na dziecko (mother child interaction). Te dwa rodzaje percepcji „funkcjonują” w różnych elementach struktury osobowości: w procesach myślowych, w percepcji bodźców codziennego doświadczenia, obrazu własnego ciała, w percepcji poczucia własnej odrębności, w ujmowaniu stosunków międzyludzkich i formowaniu postaw wobec innych (poczucie winy, działanie mechanizmów obronnych). Idąc dalej autorzy starają się uzasadnić inne przypuszczenia: typ percepcji analitycznej jest związany z bardziej wartościowymi z punktu widzenia rozwoju i przystosowania elementami struktury osobowości, a typ percepcji globalnej z mniej wartościowymi strukturami osobowości. Uzasadnianie to odbywa się bądź drogą eksperymentalnych badań autorów książki, bądź poprzez interpretację wcześniej przeprowadzonych badań innych pracowników naukowych. Aby jaśniej przedstawić metodę pracy autorów, dobrze będzie zastanowić się nad metodologiczną strukturą badań omawianych w książce.

Etap pierwszy stanowi wyodrębnienie 2-ch typów percepcji. Typy te (analityczny i globalny) wyodrębnili autorzy we wcześniejszych swoich badaniach w latach 1948, 1949, 1954. Były to specjalne eksperymenty nad percepcją figury w zależności od tła, wieloznacznych bodźców, percepcję w zależności od pozycji ciała, oświetlenia, zmian przestrzennych elementów.

Drugi etap obejmuje sprawdzanie hipotezy, według której dwa typy percepcji funkcjonują w różnych elementach struktury osobowości. Jest to najciekawsza część tej książki oparta o dziesiątki własnych i obcych badań eksperymentalnych. Podstawowym materiałem, na którym eksperymentowali autorzy, były 3 grupy dzieci (14, 24 i 30 osób) w wieku od 10 do 17 lat. Grupy te były badane testami TAT, Rorschacha, Wechslera, Goodenough; zastosowano także metodę obserwacji i wypytywania. Odpowiedzi na stawiane pytania poszukują autorzy w oparciu o analizy własnych badań i interpretacji innych prac doświadczalnych. I tak szukając odpowiedzi na pytanie czy 2 typy percepcji występują w procesach myślowych, analizowali wyniki badań testem Wechslera oraz interpretowali wyniki badań nad percepcją i myśleniem Guilforda (Rozdział 5). Percepcję bodźców życia codziennego oceniano na podstawie badań testami projekcyjnymi TAT, Rorschacha, a także opisów przez dzieci siebie i typowych sytuacji swojego życia (szkoły, nauczyciela, rodziny) — Rozdział 6. Badanie percepcji obrazu własnego ciała zostało oparte na ocenie wyników testu Goodenough (rysowanie ludzkiej postaci). W zależności od tego, ile szczegółów dziecko narysuje i w jakich proporcjach je przedstawi, można oceniać jego percepcję. Zdaniem autorów, rysowana postać jest odbiciem obrazu percepcji własnej postaci. Tam gdzie jest dużo dobrze ujętych szczegółów, postać dobrze narysowana, wyodrębnione szczegóły istotne — można mówić o analitycznym typie percepcji. Tam gdzie rysunek postaci jest niedokładny, brak części, brak proporcji, można mówić

o globalnym typie percepcji obrazu własnego ciała (Rozdział 7). Percepcję poczucia własnej odrębności oceniają autorzy na podstawie analizy wyników badania testem TAT, a także interpretacji wyników badań innych autorów nad podatnością na sugestie, poczuciem zależności, odpornością na działanie nacisków zewnętrznych (Rozdział 8). Funkcjonowanie percepcji w ocenie siebie i otoczenia, wyzwalanie w związku z tym mechanizmów kontroli i mechanizmów obronnych, było badane drogą analizy wyników TAT, Rorschacha, metodą wypytywania oraz przez interpretację znanych badań Zuckmana.

Przejdę teraz do omówienia następnych etapów postępowania badawczego w pracy Witkina, do ustalenia związków między typami percepcji a innymi strukturami osobowości, badania genezy i ewolucji typów percepcji. Na podstawie badań własnych i interpretacji „obcych”, Witkin i współpracownicy dochodzą do wniosku, że wyróżniane przez nich 2 typy percepcji nie mają związków z aktywnością człowieka i uzdolnieniami słownymi. Oznacza to, że analityczny lub globalny typ percepcji nie jest związany z określoną jakością czy typem aktywności oraz, że uzdolnienia słowne są względnie jednakowo „rozdzielone” między obydwie typy. Płeć odgrywa pewną rolę w funkcjonowaniu typów percepcji. Typ ujęcia globalnego występuje częściej u dziewcząt.

Interesujące wyniki przedstawiono w rozdziale dotyczącym typów percepcji i ich związków z chorobami psychicznymi (Rozdział 12). Określony typ percepcji nie łączy się z lepszym czy gorszym przystosowaniem, nie łączy się także z określonym rozwojem choroby psychicznej; wpływa natomiast na to, że osoba źle przystosowana, czy osoba chora psychicznie „wytwarza” nieco inne objawy choroby i złego przystosowania. Osoby o analitycznym typie percepcji ujawniają częściej stany euforii, agresywności skierowanej na zewnątrz, izolacji. Częściej występują złudzenia i paranoiczne wzmoczenie poczucia własnej wartości. Globalny typ percepcji łączy się z biernością, poczuciem bezradności, częstymi halucynacjami, zaburzeniami poczucia własnej tożsamości, niedostateczną kontrolą reakcji uczuciowych i popędowych.

Kolejnym etapem pracy Witkina jest próba portretu osobowości człowieka o analitycznym i globalnym typie percepcji. Z analitycznym typem percepcji łączą się takie cechy jak: poczucie odpowiedzialności, szerokie i pogłębione zainteresowania, umiejętność nawiązania przyjaźni, zdolność „manipulowania” otoczeniem tak, aby można zaspokoić wszystkie potrzeby bez popadania w konflikty, poczucie dystansu, chłód uczuciowy, określona hierarchia wartości. Z globalnym typem percepcji łączy się brak inicjatywy, brak określonych zainteresowań, niedostateczne funkcjonowanie mechanizmów kontroli, poczucie zależności od innych, wadliwe działanie mechanizmów obronnych. Portrety te omówione w Rozdziale 15, można uzupełnić wynikami badań z poprzednich rozdziałów. Okazuje się, że ana-

lityczny typ percepcji łączy się także z większymi uzdolnieniami do prawidłowego ujmowania relacji w procesach myślowych, że lepiej różnicuje bodźce otoczenia, łączy się z posiadaniem bardziej zgodnego z rzeczywistością obrazem własnego ciała. Ludzie o analitycznym typie percepcji mają większe poczucie własnej odrębności i stosują, zdaniem autorów, bardziej wartościowe formy mechanizmów obronnych: izolację i racjonalizację. Z globalnym typem percepcji łączy się natomiast mniej dokładne ujmowanie relacji w procesach myślowych, gorsze różnicowanie bodźców otoczenia, mniej dokładny obraz własnego ciała, zmniejszone poczucie własnej odrębności, „gorsze” formy mechanizmów obronnych, takie jak obrona przez niedostrzeganie i prymitywne wypieranie.

Mówiąc o genezie typów percepcji Witkin i współpracownicy wysuwają 2 hipotezy: typy te zależą od konstytucji; typy te zostają „wyuczone”, to jest na ich powstanie wpływa oddziaływanie rodziny, a zwłaszcza matki na dziecko w najwcześniejszych latach życia. Związków między konstytucją a typami percepcji nie pokazano w obecnej pracy, natomiast formowaniu się typów percepcji pod wpływem oddziaływania matki poświęcono 7 rozdziałów (od rozdziału 16 do 22). Ogólny wniosek z tych rozważań brzmi, że matki, które reprezentują określony typ percepcji i związane z nim cechy osobowości, posiadają dzieci reprezentujące również ten sam typ percepcji. Okazuje się, że takie cechy matki, jak pewność siebie, poczucie, że zajmuje właściwą i należną jej pozycję oraz uczenie dziecka kontroli agresywnego zachowania, przezwyciężania lęklności, wyrażanie aprobaty dla jego pozytywnych osiągnięć — prowadzi do „wyuczenia” analitycznego typu funkcjonowania percepcji.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na rozdziały 16 i 23, w których dokonano próby ujęcia ewolucji typów percepcji i psychologicznego różnicowania. Zdaniem autorów typ percepcji nie zmienia się z wiekiem. Co ciekawsze proporcje między możliwościami rozwoju osobowości (w sensie różnicowania i tworzenia nowych cech) jakie łączą się z tymi dwoma typami, są w różnych okresach życia takie same. Mówiąc inaczej — jeżeli typ percepcji analitycznej „pozwała” rozwijać się w wieku np. 10 lat w określonym tempie „X”, a typ percepcji globalnej w określonym tempie „Y”, to tempo to będzie utrzymywane również w wieku lat 12, 14, 17.

Książka Witkina i współpracowników stanowi interesującą próbę wglądu w mechanizmy rozwoju osobowości. Przypomina inne badania Kegen'a i Moss¹ dotyczące obserwacji rozwoju psychicznego grupy dzieci i młodzieży na przestrzeni kilkunastu lat życia. Obydwie książki, zgodnie ze

¹ Kegen J., Moss H. A.: *Birth to Maturity a Study in Psychological Development*. N. Y. Wiley 1962.

współczesnymi tendencjami w psychologicie osobowości, próbują ogólniejsze hipotezy sprawdzić na drodze badań eksperymentalnych.

Czytając książkę Witkina odnosi się wrażenie pewnego braku metodologicznego porządku rozważań. Dobrze byłoby podzielić książkę na kilka większych całości poświęconym grupom zagadnień. Cała książka podzielona jest jedynie na 24 rozdziały, których nazwy nie ułatwiają orientacji w głównej problematyce. Odczuwa się pewien brak jednolitej struktury pojęciowej. Pojęcie struktury jest Lewinowskie, pojęcie Ego eklektyczne. Pojęcie mechanizmów obronnych eklektyczno-psychoanalityczne. Niezbyt jasne jest również samo pojęcie różnicowania (differentiation). Główny zarzut jaki można postawić książce jest ten, że zapowiada ona już w tytule badania psychicznego rozwoju. Tymczasem ewolucji struktur osobowości poświęcony jest jeden rozdział (23), a większość elementów struktury osobowości jest badana statycznie. Wątpliwości budzi podział na „lepsze” i „gorsze” mechanizmy obronne, które łączą się z poszczególnymi typami percepcji. „Lepsza” izolacja i intelektualizacja mają łączyć się z analitycznym typem ujmowania, „gorsze” niedostrzeganie i wypieranie z globalnym typem percepcji. Można postawić pytanie, dlaczego autorzy nie wyodrębnili innego mechanizmu obronnego — reakcji upozorowanych, który działa intensywnie w wieku 10—17 lat. Obserwuje się w poszczególnych rozdziałach książki niejednorodną prezentację materiału i sposobu opracowania. Autorzy rozpoczynają zwykle od hipotezy (cała praca jest nieco przeładowana „hipotezami”, które są tu właściwie pytaniami), następnie podają „literaturę przedmiotu”. To co jest istotne — pojęcia, sens używanych wyrażeń, omawiają rzadko w tekście, częściej „na marginesie”, w przypisach. (patrz wyjaśnienie pojęciem jaźni i struktury, str. 12 i 13). Z drobniejszych mankamentów można wymienić dość niekiedy dowolną interpretację wyników badania testem TAT — skrzypce jako symbol konfliktu z matką? (str. 170); książka Witkina i współpracowników zajmuje się wieloma różnorodnymi problemami; referuje setki prac, łatwo można zagubić się w tej różnorodności. Myślę, że percepcja książki o typach percepcji byłaby ułatwiona, gdyby na początku książki dokonano lepszego wprowadzenia do zagadnień percepcji, psychologicznego rozwoju, różnicowania. Wielką zaletą tej książki jest ukazanie, w jaki sposób można uzyskać informacje o strukturze osobowości („treści cech”) przez badanie „formalnych” elementów struktury — typów percepcji. Ta zaleta, bok ogromnie bogatego eksperymentalnego materiału, stanowi o wartości tej pracy.

St. Siek